

НЕГОДА А. С.,
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
(Національна академія Служби безпеки
України)

УДК 343.102

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.36>

ВУЛИЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ

Запобіжна діяльність за своїм змістом, масштабом заходів та кількістю загальних та спеціальних суб'єктів, що беруть в ній участь, значно ширша, ніж практика застосування покарання до особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення.

Запобігання злочинності можна уявити як систему заходів, що спрямована на криміногенні явища і процеси; зв'язки між цими процесами і формуванням особистості злочинця; зв'язки між особистістю злочинця і криміногенною ситуацією. У процесі вивчення детермінант злочинності аналізується взаємодія соціального середовища та населення, зокрема різних типів особистості. Відбувається оцінка особистісних рис потенційного «злочинця», оскільки вони з'являються задовго до того, як реалізуються у вчиненні кримінального правопорушення.

Одним із видів соціального явища злочинності є вулична злочинність. В останні роки набирає силу тенденція глобалізації злочинності, а це, у свою чергу, потребує запровадження ефективних механізмів реагування на вкрай негативне явище. Тому виникає потреба в нових видах злочинності, що, безсумнівно, сприятиме поглибленому аналізу її ознак та показників.

Запобігання вуличної злочинності здійснюється на трьох рівнях: загально-соціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний. Загально-соціальний рівень включає в себе діяльність держави, її інститутів, спрямовану на усунення протиріч та прогалин в усіх сферах життєдіяльності людини. Спеціально-кримінологічний рівень впливає на криміногенні чинники, пов'язані з окремою групою (видом) злочинності в тому числі вуличної. Усунення комплексу причин відбувається в процесі діяльності суб'єктів, для яких запобіжна діяльність є прямим обов'язком. Індивідуальний рівень спрямований на корекцію поведінки конкретного індивіда. Необхідним є врахування особистісних характеристик людини та негативних чинників мікросередовища.

Сьогодні запобіжна діяльність не врегульована самостійною правовою базою, оскільки норми розгалужені по різних галузях законодавства, що не сприяє позитивному вирішенню завдань кримінологічної науки. Прийняття законодавцем нових законопроектів, безсумнівно, створить правову основу протидії злочинності, що закономірно покращить криміногенну ситуацію в Україні.

Ключові слова: запобігання, класифікація запобіжних заходів, загальносоціальний, спеціально-кримінологічний, індивідуальний рівні, системний підхід.

Nehoda A. S. A street crime in Ukraine as an object of criminological research: the concepts and countermeasures

The preventive activities are much broader in their content, scope of the measures and a number of the general and special entities participating in them than the practice of applying punishment to a person guilty of a criminal offense.

A crime prevention can be represented as a system of the measures aimed at the criminogenic phenomena and processes; the links between these processes and the formation of the identity of the offender; the links between the identity of the offender and the criminogenic situation. In the process of studying the determinants of a crime, the interaction of the social environment and the population, in particular the different types of a personality, is analyzed. The personality traits of a potential "offender" are assessed because they appear long before they are realized in the commission of a criminal offense.

One of the types of a social crime is a street crime. In the recent years, a trend of a globalization of a crime is gaining momentum, and this, in turn, requires the introduction of the effective mechanisms to respond to the extremely negative phenomenon. Therefore, there is a need for the new types of a crime, which will undoubtedly contribute to an in-depth analysis of its features and indicators.

A prevention of a street crime is carried out at three levels: general social, special criminological and individual. A general social level includes the activities of the state and its institutions aimed at eliminating contradictions and gaps in all spheres of a human life. The special criminological level influences criminogenic factors related to a certain group (type) of a crime, including a street crime. The elimination of the complex of the causes occurs in the process of an activity of the subjects for whom preventive activity is a direct obligation. The individual level is aimed at correcting the behavior of a particular individual. It is necessary to take into account the personal characteristics of a man and the negative factors of the microenvironment.

Currently, the preventive activities are not regulated by an independent legal framework, as the rules are branched out in the different areas of the legislation, which does not contribute to a positive solution to the problems of criminology. The adoption of the new bills by the legislator will undoubtedly create a legal basis for combating a crime, which will naturally improve the criminogenic situation in Ukraine.

Key words: *prevention, classification of the precautionary measures, general social, special criminological, individual levels, and system approach.*

Вступ. В умовах сьогодення проблема підвищення рівня злочинності в Україні, особливо вуличної, що спостерігається останніми роками, викликано суспільним застоєм, переломним періодом розвитку країни, переважно тіньовою, напівкриміналізованою економікою, напруженням у політичному житті, індіферентністю правоохоронних органів у впровадженні наукових розробок у сфері запобігання злочинності. Ця ситуація потребує негайного вирішення. Розв'язання будь-якої суспільної проблеми залежить від визначення та застосування засобів запобігання і протидії соціально негативному явищу.

Не викликає сумніву, що саме запобіжна діяльність є найбільш ефективним напрямком протидії злочинності (її окремим видам, зокрема вуличної). На користь такого твердження свідчить таке:

1) невчинення кримінального правопорушення окремою особою більше відповідає інтересам майбутніх потерпілих від кримінальних правопорушень, ніж відновлення їх порушених прав кримінально-правовими заходами;

2) запобігання вчиненню окремих кримінальних правопорушень здійснюється перш за все шляхом впливу на їх детермінанти (причини та умови), тим самим виключаючи можливість їх прояву у майбутньому;

3) діяльність із запобігання кримінальним правопорушенням є, безсумнівно, економією суспільних ресурсів за рахунок зменшення невиробничих витрат.

Отже, запобігання вуличної злочинності набуває нового змісту у зв'язку з орієнтацією суспільства на законність як основний принцип життєдіяльності. Погіршення криміногенної ситуації, високі показники нерівності розподілу прибутків, відсутність системи соціального захисту населення – все це надає проблемі запобігання злочинності неабиякої актуальності.

Дослідженню запобігання злочинності свої наукові розробки присвятили К.А. Беліков, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, Ю.Ф. Іванов, О.І. Коваленко, В.Н. Кудрявцев, О.М. Литвак, І.К. Туркевич та багато інших.

Постановка завдання. Метою цієї статті є теоретичне обґрунтування поняття запобігання вуличної злочинності, вироблення єдиного підходу щодо класифікації заходів запобігання за рівнем.

Результати дослідження. Вулична злочинність – сукупність злочинів, скоєних протягом певного проміжку часу на певній території міста чи іншого населеного пункту, що співвідносяться з поняттям «вулиця». У законодавстві терміна «вулична злочинність» немає, але кримінологія виділяє цей вид злочинів, оскільки: вони викликають підвищену негативну реакцію населення і посилюють психологічне напруження у певному районі, регіоні, країні загалом [1, с. 538].

Треба зазначити, що в кримінологічній та іншій спеціальній літературі визначення багатьох термінів та понять є дискусійними, тлумачаться неоднозначно. Можна зустріти, зокрема: запобігання, попередження, боротьба зі злочинністю, профілактика, превенція, припинення злочинів тощо. Однак, незважаючи на розбіжності в понятійному апараті, всі слова в широкому смислі є синонімами. Запобігання злочинності в буквальному розумінні означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів. Це коротке визначення відображає основну мету запобіжної діяльності – перешкодити вчиненню злочинів, скоротити їхню кількість і тим самим зменшити розміри злочинності [2, с. 318].

Щодо класифікацій запобіжних заходів, то в науковій кримінологічній літературі існують різні підходи щодо критеріїв її здійснення. Найбільш розповсюдженою є класифікація за рівнем: загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання. З урахуванням загальних знань про вказані рівні розглянемо їх зміст та особливості стосовно запобігання вуличної злочинності, яка є складним соціально-правовим явищем, що перешкоджає ефективному функціонуванню всіх інститутів суспільства і держави на території України.

Загальносоціальне запобігання злочинності слід розглядати як комплекс перспективних соціально-економічних, політичних, правових, культурно-виховних, організаційних та інших заходів, спрямованих на подальший розвиток й удосконалення суспільних відносин, утвердження законності, зміцнення громадського порядку, дисципліни, на вирішення проблем поєднання громадських, виробничих, сімейно-побутових інтересів, соціальної адаптації маргінальних верств населення тощо [3, с. 164]. Успішне проведення вказаної діяльності забезпечить пріоритет превентивних заходів над репресивними.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності полягає в заходах, що безпосередньо спрямовані на усунення причин та умов різних видів злочинів. Специфіка таких заходів полягає в їхньому спеціальному призначенні та цілеспрямованості на усунення конкретних кримінологічних факторів: запобігання злочинності становить їх основний, а в деяких випадках – єдиний зміст. Якщо загальносоціальні заходи здійснюються і здійснюватимуться незалежно від кримінологічних факторів (хоча й з урахуванням їх наявності, інтенсивності, поширеності), то спеціально-кримінологічні заходи цілком і повністю обумовлені наявністю злочинності, її станом, характером криміногенних факторів [4, с. 153].

Останній рівень запобігання злочинам – це індивідуальне запобігання. Індивідуальне запобігання злочинності – це заходи, направлені на конкретну особу, вони можуть перебувати на ранній і безпосередній стадіях виникнення у даної особи злочинного наміру щодо вчинення кримінального правопорушення. Індивідуальне запобігання передбачає вивчення поведінки та способу життя осіб із високою імовірністю вчинення кримінального правопо-

рушення, виявлення несприятливих умов оточуючого середовища на особу, схильну до вчинення кримінального правопорушення, визначення криминогенної ситуації, яка полегшує вчинення кримінального правопорушення [5, с. 115].

Актуальність системного підходу під час реалізації заходів запобігання обґрунтовано напрацьованою моделлю протидії злочинності в українській державі. Тому необхідно детально розглянути комплекс запобіжних заходів вуличної злочинності на кожному рівні.

Зрозуміло, що ефективний контроль над вуличною злочинністю неможливий шляхом застосування тільки загальносоціальних заходів. Але вони можуть вплинути на її масштаби шляхом посилення соціальної орієнтації реформ, зокрема:

1) розробка державних та регіональних програм, які передбачають стратегію і тактику соціально-економічного розвитку країни;

2) створення такої податкової системи, щоб громадяни мали реальну можливість працювати в межах закону;

3) зниження рівня нелегальної міграції, як внутрішньої, так і зовнішньої. Україна виступає транзитною територією для вчинення кримінальних правопорушень, виникають труднощі з виявлення злочинців із числа переміщених осіб;

4) налагодження діяльності психологів, спеціалістів із виховної роботи у школах та інших навчальних закладах;

5) втілення в життя заходів, направлених на збереження такого соціального інституту, як сім'я;

6) підтримка культурно-дозвілєвого сектору (зони відпочинку, спортивні гуртки тощо);

7) підвищення життєвого рівня населення, скорочення різниці між заможними та бідними у рівні доходів. Розшарування в українському суспільстві призвело до появи незначного відсотка дуже багатих людей, тоді як більшість перебувають за межею бідності. А як відомо, так званий середній клас, якщо він переважає у суспільстві, є запорукою його стабільності;

8) розвиток цивілізованих ринкових відносин, заснованих на рівній конкуренції, підвищення імпорту та експорту товарів;

9) зниження комунальних тарифів населення на житло, воду, електроенергію;

10) співпраця правоохоронних і контролюючих органів із громадськими організаціями, соціальними групами і громадянами у сфері запобігання вуличної злочинності, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки.

Не менш важливим є використання можливостей засобів масової інформації для формування моральної свідомості громадян на основі позитивного образу члена суспільства та нової національно-державної ідеології патріотичного виховання.

Тобто загальносоціальне запобігання організованій злочинності прямо не спрямоване на протидію цьому явищу та не може швидко призвести до позитивних результатів.

У зв'язку із цим підвищується роль спеціально-криминологічного запобігання як діяльності, безпосередньо спрямованої на виявлення та усунення детермінант (причин та умов), на забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності для осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Спеціально-криминологічне запобігання здійснюється шляхом:

1) впровадження сучасних технічних пристроїв, зокрема обладнання вулиць системами відеоспостереження, виявлення зброї та наркотиків;

2) проведення оперативних заходів правоохоронними органами з виявлення груп осіб за попередньою змовою;

3) мобілізації населення на вирішення задач особистої та колективної безпеки;

4) своєчасного запровадження оновлених правил та засобів безпеки;

5) утворення інформаційного банку даних про фізичних осіб, що проходять за оперативними матеріалами;

6) створення гнучких механізмів процесуальної форми, які дозволяють ефективно застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій.

Індивідуальне запобігання потребує, насамперед, виявлення, вивчення осіб, поведінка яких свідчить про реальну можливість вчинення ними кримінального правопорушення; подальшого прогнозування та планування запобіжних заходів.

Напрямами індивідуального запобігання злочинів є переконання, надання допомоги, примус.

Заходи переконання – процес логічного обґрунтування особі думки про відмову від криміногенної поведінки, злочинних намірів, антисуспільних настановок. На практиці позитивно зарекомендували себе такі заходи, як: індивідуальні і колективні бесіди, обговорення поведінки особи, прослуховування курсу лекцій на правові теми тощо.

Заходи соціальної допомоги – це працевлаштування, поліпшення побутових умов, зміна способу життя шляхом підвищення соціального статусу, освіти, отримання престижної спеціальності, лікування.

Примус спричиняє для особи несприятливі наслідки фізичного, матеріального та технічного характеру. На практиці широко застосовуються такі заходи примусу на криміногенну поведінку, як профілактичний контроль за місцем проживання або навчання особи з боку правоохоронних органів чи громадськості, адміністративний арешт і адміністративне затримання, штраф [6, с. 57].

Із метою зниження віктимності населення (конкретного індивіда) є необхідним розповсюдження інформації про методи, прийоми, що використовують «злочинці». Обізнаність громадян дозволить їм бути обачнішими в конкретних умовах. Крім того, потрібно застосовувати заходи виховного характеру, здійснювати професійне навчання, забезпечити належне медичне обслуговування, оскільки значну частку потенційних жертв кримінальних правопорушень становлять особи, що мають психічні розлади.

Висновки. Незважаючи на наявні передумови запобігання вуличної злочинності, ще не створена теоретична, законодавча та правозастосовча комплексна система заходів вирішення даної соціальної ситуації. Таким чином, вулична злочинність являє собою досить складну проблему, яка на даний час вирішується незадовільно. Вплив вуличних кримінальних правопорушень на різні сфери суспільного життя потребує запровадження взаємопов'язаних та скоординованих заходів запобігання політичного, соціального, економічного, організаційно-управлінського, правового та іншого характеру. Це також зумовлено тим, що даний вид злочинності – це не просто сукупність кримінальних правопорушень, а в кінцевому результаті відповідна система взаємопов'язаних та взаємообумовлених факторів та наслідків, які негативно впливають на економіку, соціальну сферу конкретних громадян, груп та суспільство в цілому. У зв'язку із цим найбільш перспективним, ефективним та логічним підходом вирішення даної проблеми є застосування заходів запобігання в комплексі.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А-Г. 538 с.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3-х кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 423 с.
3. Боротьба з організованою злочинністю: підручник / авт. кол. ; кер. авт. кол. Є.Д. Скулиш). Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. С. 164.
4. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
5. Кримінологія : підручник / заг. ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
6. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

